

Ks. KRZYSZTOF KIETLIŃSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

chkietl@o2.pl

ORCID: 0000-0003-1170-0339

SIMCHA: RADOŚĆ JAKO ESENCJA ŻYDOWSKIEJ POBOŻNOŚCI

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/SPLP.2025.009>

Streszczenie

Simcha, będąca esencją żydowskiej pobożności, jest głębokim wyrazem stanu duchowego człowieka. W judaizmie umożliwia zbliżenie się do Boga bardziej niż post czy umartwienie. Nakaz Tory „Służcie Panu z weselem!” podkreśla, że radość jest kluczowa do otrzymania błogosławieństwa lub uniknięcia przekleństwa. Czyn człowieka jest oceniany przez pryzmat radości serca, z jaką został wykonany. Simcha towarzyszy zarówno wielkim świętom, jak Purim, Sukkot, Chanuka, Pesach i Simchat Tora, jak i uroczystościom rodzinnym, takim jak brith milah, bar micwa czy chuppah. Chasydzka tradycja wychwala Boga muzyką i tańcem, uznając je za formę doskonałej modlitwy. Praktykowanie simchy jest moralnym obowiązkiem i zalecaną formą zachowywania micwot, stanowiąc fundament żydowskiego życia religijnego.

Słowa kluczowe: simcha, simchat torah, święta żydowskie simcha, pieśni simcha, chasydzi i simcha, duchowość simcha, świętość simcha

*'SIMCHA': THE JOY AS THE ESSENCE OF THE JEWISH PIETY***Abstract**

'Simcha', the essence of Jewish piety, is a profound expression of a person's spiritual state. In Judaism it enables us to come closer to God than fasting or mortification. The Torah commandment, 'Serve the Lord with joy!' emphasizes that joy is key to receiving a blessing or avoiding a curse. One's deed is judged by the joyful heart with which it was performed. Simcha accompanies both great holidays such as the Purim, the Sukkot, the Hanukkah, the Passover and the Simchat Torah, as well as family celebrations such as brithmilah, bar mitzvah and chuppah. The Hasidic tradition praises God with music and dance, considering them a form of perfect prayer. Practicing simcha is a moral obligation and a recommended form of observing the mitzvot and hence constituting the foundation of the Jewish religious life.

Keywords: simcha, simchattorah, jewish holidays simcha, simcha songs, hasidim and simcha, spirituality of simcha, holiness of simcha

Pojęciem używanym najczęściej do opisania żydowskiej radości i szczęścia jest simcha. Praktykowanie simchy nie powinno być tylko przyjemnością, ale również moralnym obowiązkiem jako zalecana forma służenia Bogu i przestrzegania Jego micwot, czyli przykazań. Rola simchy jest podkreślona w Torze, najważniejszej części Tanach¹, gdzie termin ten pojawia się wielokrotnie, między innymi w Bereszit, Szemot, Wajikra (po razie) oraz aż 12 razy w Dewarim². W dwóch pozostałych częściach Biblii Hebrajskiej, Newiim i Ketuwim, termin simcha również występuje w wielu fragmentach³. Radość jest integralną częścią

¹ Biblia Hebrajska, czyli *Tanakh*, składa się z trzech części: Tora (Prawo), Newiim (Procy) i Ketuwim (Pisma).

² Rdz 31,27; Wj 15,20; Kpł 9,24; 19,24; Lb 6,23; 10,10; Pwt 12,7; 16,11; 16, 4; 16,15; 23,15; 24,5; 26,11; 28,47-48; 30,20; 32,15; Sdz 16,25. Te wersety podkreślają znaczenie radości w kontekście świąt i uroczystości religijnych. Por. J. Sacks, *The Pursuit of Joy*, [on-line:] <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation/ki-tavo/the-pursuit-of-joy/> (13.11.2024).

³ Newiim: Iz 35,10; Jr 33,11; Jl 1,12; Iz 51,3; Jr 7,34; Jr 16,9; Jr 25,10; Iz 22,13. Ketuwim: Ps 16,11; Ps 51,12; Ps 97,11; Prz 15,23; „Człowiek znajduje radość [simcha] w odpowiedzi ust swoich, a jakże dobra jest mowa w swoim czasie!”, Neh 8,10; Neh 12,43; Est 8,16; Est 9,17; Est 9,18; Est 9,19; Koh 2,26.

pobożności judaistycznej, co podkreślają żydowskie pisma, takie jak Ketuwim, gdzie czytamy: „Serce radosne wypogadza oblicze, gdy boleść w sercu i duch jest strapiony”⁴. Radość odnosi się więc nie tylko do uczuć i emocji, ale stanowi wyraz duchowego stanu człowieka.

Żydowskie święta i uroczystości, takie jak Purim, Sukkot, Chanuka i Pesach, to czas radosnego spotkania z Bogiem. W Księdze Powtórzonego Prawa czytamy: „Przez siedem dni po zebraniu plonów będziesz obchodził Święto Szałasów, radość będzie towarzyszyć tobie, twojej rodzinie oraz wszystkim, którzy żyją w twoich murach. Pan, Bóg twój, błogosławi ci we wszystkich twoich zbiorach i pracy twoich rąk, abyś był pełen radości”⁵. Niezależnie od tego, czy są to celebracje zbiorów rolniczych, mieszkania na pustyni czy upamiętnienie cudu ocalenia Izraela, wszystkie te święta są inspirowane przez simchę. Święto Simchat Torah, które kończy roczny cykl czytania Tory i rozpoczyna nowy, jest szczególnym przejawem tej radości⁶. Rytuałom i ceremoniom związanym z ważnymi momentami życia, takimi jak brith milah, bar micwa czy chuppah⁷, również towarzyszą radosne tańce, śpiewy, uczty i składanie prezentów. Wszystkie te pobożne praktyki przybliżają człowieka do Boga i pomagają mu doświadczać prawdziwej radości.

Koncepcja simchy stanowi istotny element w ruchu chasydzkim, gdzie pobożność wyraża się najlepiej poprzez śpiew, taniec oraz dynamiczną modlitwę, prowadzącą do radosnego uniesienia i entuzjazmu. Tradycja chasydzka postrzega simchę jako łaskę i dar od Boga, pozwalającą dziękować za życie i wszelkie błogosławieństwa pomimo trudności i niepowodzeń. Israel Baal Szem Tow, jeden z twórców chasydyzmu, nauczał: „Boga należy chwalić nie poprzez umartwianie się i ascezę, ale poprzez mądre i radosne korzystanie z życia i darów, jakie z sobą niesie”⁸. Radosne usposobienie, studiowanie Tory oraz wykonywanie przykazań w duchu radości – to sposoby na znalezienie Boga. Simcha wyrażana muzyką i tańcem stała się podstawową wartością modlitwy chasydzkiej. Martin Buber napisał, że nauka chasydzka to „życie w zachwyceniu, w pełnej zachwyty radości”⁹. Codzienne doświadczenie radości przez chasyda ma swoje źródło w Bogu.

⁴ Prz 15,13.

⁵ Por. Pwt 16,13-15.

⁶ Nazwa Simchat Tora pochodzi z księgi Zohar, pierwsze wpisy o obchodach tego święta znajdujemy zaś w Talmudzie. Por. Simchat Tora, [on-line:] <https://polin.pl/pl/swieto-simchat-tora> (25.11.2024).

⁷ Chuppah – obrzezanie, obrzęd dorosłości i ślub.

⁸ *Baal Szem Tow*, [on-line:] <https://sztetl.org.pl/biogramy/2111-baal-szem-tow> (27.11.2024).

⁹ M. Buber, *Opowieści chasydów*, Poznań 1986, s. 16.

W poniższym artykule zostanie omówione doświadczenie *simchy* w różnych przejawach pobożności w judaizmie. Autor poszukuje odpowiedzi na następujące pytania:

1. Jaka jest specyfika żydowskiej radości?
2. Jaka jest rola *simchy* w relacjach społecznych?
3. Dlaczego postawa *simchy* jest moralnym obowiązkiem pobożnego Żyda?
4. Jakie elementy *simchy* zawierają święta żydowskie?
5. Jak praktykować *simchę* według wyznawców chasydyzmu?

WIELOWYMIAROWOŚĆ RADOŚCI ŻYDOWSKIEJ

W tradycji judaistycznej istnieje wiele pojęć akcentujących odmienne wymiary radości, takich jak *ditza*, *gila*, *hana'a*, *hedva*, *pitza*, *rina*, *simcha*, *sasson*, *terua*, *tzahala*. W traktacie *Pirkei Avot D'Rabbi Natan* wspomniano dziesięć różnych słów używanych do opisu radości, z których każde ma swoje unikalne znaczenie, tworząc pełniejszy obraz radości według judaizmu¹⁰. Większość z tych terminów występuje sporadycznie w Tanach i powinny być interpretowane w specyficznym kontekście. Na przykład: „Raduj się (*gila*) bardzo, córo Syjonu” (Zach 9,9); „W Jahwe upajać się będę radością (*sis*)” (Iz 61,10), „radujcie się (*simchu*) wspólnie z Jerozolimą” (Iz 66,10); „wesel się (*rina*) i raduj się, córo Syjonu” (Zach 2,14)¹¹. Powyższe określenia dotyczące radości akcentują inny aspekt: *ditza* związana jest z tańcem; *gila* – to silne, ulotne doznanie; *hana'a* – doświadczenie czegoś wyjątkowego; *hedva* – szczęście bycia z innymi; *pitza* – potrzeba śpiewu; *rina* – wzruszenie objawiające się płaczem lub okrzykami radości; *sasson* – szczęście przychodzące niespodziewanie; *terua* – manifestacja silnym dźwiękiem, na przykład użycie szofaru¹²; *tzahala* – taniec połączony ze śpiewem¹³. Spośród tych oznaczeń radości lub szczęścia *simcha* najlepiej oddaje sens tego słowa w jego najpełniejszym znaczeniu.

Należy odróżnić radość objawiającą się w *holeilut*, czyli wesołości wynikającej z postawy lekkomyślności i frywolności (której należy unikać), od *simchy*,

¹⁰ „There are ten words for joy. They are: *sasson* (joy), *simcha* (happiness), *gila* (rejoicing), *rina* (songfulness), *ditza* (amusement), *tzahala* (exuberance), *aliza* (felicity), *hedva* (delight), *tiferet* (splendor), *alitz* (cheer)”. W. Davidson, *Avot D'Rabbi Natan*, 34, [on-line:] <https://www.sefaria.org › Avot...> (12.11.2024).

¹¹ Inne teksty to: Ezd 3,10: *Rina*: Zach 2,14; Ezd 6,22: *Pitzha*: Ezd 3,13; *Tzahala*: Ezd 3,12; *Alatza*: Ezd 3,10; *Elza*: Ezd 3,12; *Hedva*: Ezd 3,13; *Terua*: Ezd 3,12.

¹² Jak powiedział rabin Sheila Peltz Weinberg: „Tak wiele słyszymy w ostatnim dźwięku szofaru [...] świętujemy i radujemy się”. D.P. Elkins, *Yom Kippur. Readings*, Woodstock 2005, s. 306.

¹³ Por. Y. Karsh, *Joy in Talmud Class*, [on-line:] <https://www.sefaria.org › sheets> (23.11.2024).

która jest podstawą praktykowania micwot we wspólnocie. Trzeba dążyć do prawdziwej radości, której nie należy mylić z niefrasobliwością. Przejawami osiągnięcia tej radości będą promieniejąca twarz, zdrowe ciało, a także długie życie. Jak czytamy w Księdze Przysłów: „Radosne serce to lek niezawodny – duch uciśniony wysusza kości”¹⁴. Podobnie Rambam nauczał, że nie należy być nadmiernie uniesionym i stale śmiejącym się ani też smutnym i przygnębnym w duchu; raczej należy być zawsze osobą pogodną i przyjazną. Powinno się podążać środkową ścieżką w życiu, aby nie popaść w skrajności¹⁵. Dlatego ważne jest w judaizmie właściwe rozumienie simchy.

Według rabina Jonathana Sacksa, wydaje się, że radość ma większe znaczenie w judaizmie niż powszechne dążenie do szczęścia¹⁶. Rzeczywiście w Biblii Hebrajskiej radość jest tematem częściej poruszonym niż szczęście i odgrywa kluczową rolę w religii judaistycznej jako simcha. Radość często odnosi się do chwilowych, ulotnych, ale intensywnych stanów emocjonalnych, które towarzyszą świętom, ceremoniom religijnym i innym tradycyjnym okazjom. Natomiast szczęście jest trwałym stanem, związanym z poczuciem harmonii, spełnienia i błogosławieństwa wynikającego z życia zgodnego z zasadami Tory. Według Sacksa o przewadze simchy decyduje jej społeczno-religijny wymiar, który musi być łączony z Bogiem lub bliskimi¹⁷. Nawet jeśli w indywidualnych modlitwach prosimy Boga o szczęście, to w codziennym życiu pragniemy dzielić się radością we wspólnocie. Sacks nauczał, że szczęście możemy odczuwać w samotności, ale radość musimy dzielić z innymi: „Przekonałem się, że nie ma nic lepszego dla człowieka nad to, by się weselił i czynił dobrze za swego życia”¹⁸.

Na stronie internetowej My Jewish Learning rabin Irving Greenberg tłumaczy, że radość jest religijnym obowiązkiem Żyda. Odwołując się do Talmudu, ostrzega, że w przyszłym świecie człowiek będzie odpowiadał za odmawianie sobie przyjemności, których mógł doświadczyć w życiu. Twierdzi, że rezygnacja z radości na rzecz pokuty nie czyni człowieka bardziej sprawiedliwym. Greenberg nie pochwała ascezy jako ścieżki życiowej i nazywa grzesznikami tych, którzy odmawiają sobie jedzenia mięsa, picia wina czy ożenku. Nawołuje do korzystania z dobrodziejstw świata, których Tora nie zabrania, ponieważ, zgodnie ze słowami mędrca, istnieje zarówno czas płaczu i żałoby, jak i czas śmiechu i tańca¹⁹.

¹⁴ Prz 17,22.

¹⁵ Por. *De'ot – Chapter Two*, Maimon M. ben, [on-line:] <https://www.chabad.org> > Jewish (dostęp: 28.11.2024), por. też komentarz: D. Rosenfeld, *Chapter 2, Law 7(a) – Torah through Laughter*, [on-line:] <https://torah.org> > Jewish (28.11.2024).

¹⁶ Por. J. Sacks, *The deep power of joy*, [on-line:] <https://rabbisacks.org/covenant-conversation/reeh/deep-power-of-joy> (15.12.2024).

¹⁷ Por. H. Harchol, *The Importance of Happiness During Challenging Times*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> > Joy (6.11.2024).

¹⁸ Koh 3,12.

¹⁹ Por. Koh 3,4.

Przytacza także słowa Rambama, że „dobrostan duszy jest ważniejszy, ale dobrostan ciała jest na pierwszym miejscu, ponieważ jest kontekstem rozwoju duchowego”²⁰. Zatem jeśli wymaga tego dana okoliczność, Żydzi mają nakaz jeść, pić, być szczęśliwi, tańczyć i cieszyć się życiem w pełni.

W judaizmie istnieje wiele pieśni, które wyrażają radość i są śpiewane podczas różnych świąt i uroczystości. Jedną z najbardziej znanych jest *Hava Nagila* (Radujmy się), śpiewana na chanukę, bar micwę, podczas wesel i innych radosnych okazji. Podczas świąt Purim i Pesach często wykonywane są pieśni *Chag Purim* i *Mishenichnas Adar* oraz *Dayenu* i *Chad Gadya* na zakończenie sederu pesachowego. W święto Simchat Tora śpiewa się *Sisu ve-Simchu*, *Torah, Torah, Ashreinu* oraz *Ani Ma'amin*, aby podkreślić miłość do Tory i wdzięczność za jej dar. Wśród chasydów powszechnie znana i wywołująca radość jest pieśń *Nigun Simcha*. Teksty tych pieśni wyrażają radość, wdzięczność i miłość, tworząc duchowe i radosne chwile podczas świąt. Pieśni simcha odgrywają ważną rolę w judaizmie, wzbogając świąta i uroczystości o radość i duchową głębię.

NAKAZ TORY: „SŁUŻCIE PANU Z WESELEM!”

W judaizmie podkreśla się, że radość i szczęście przybliżają do Boga. Przypomina o tym wierzącemu Żydowi werset modlitewny recytowany w dni powszednie: „Służcie Panu z weselem! Wśród okrzyków radości stawajcie przed Nim!”²¹. W komentarzu do Pwt 28,47-48 Rambam w dziewiątym rozdziale *Hilkhot Teshuva* w dziele *Mishneh Torah* zaznaczył, że służenie Bogu z simchą jest warunkiem koniecznym do otrzymania błogosławieństw oraz usunięcia przekleństw²². Służenie Bogu z radością jest dyrektywą i obowiązkiem, a spadające przekleństwa będą nie tyle konsekwencją niesłużenia Bogu, ale raczej niesłużenia Bogu z radością serca²³. Rabin Nachman z Braławia w popularnej pieśni *Mitzva gedola lihyot be-simcha tamid* podkreślił, że micwy nakazują być zawsze szczęśliwym i nie poddawać się depresji i ponurości²⁴. Zatem simcha powinna stać się głównym narzędziem duchowej służby Bogu.

²⁰ I. Greenberg, *Joy is a religious obligation*, [on-line:] <https://www.myjewishlearning.com> (3.11.2024).

²¹ Ps 100, 2.

²² Por. *Nishneh Torah, Repentance*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> > *Mishneh...*, (13.11.2024).

²³ Por. P. Arnon, *Obligatory simcha: in Torah, happiness is not a reward, but a commandment*, „The Time of Israel”, [on-line:] <https://blogs.timesofisrael.com> > (27.11.2024).

²⁴ Por. N. Maimon, *The great mitzvah – joy*, [on-line:] <https://www.breslovtorah.com> > (22.12.2024).

Osiągnięcie pewnego poziomu radości wymaga wysiłku i nieustannej pracy, a największym szczęściem dla człowieka wierzącego jest przeżywanie simchy w obecności Boga. Świadomość, że służenie Bogu na modlitwie napędza serce radością, jest decydująca. *Midrasz Shocher Tov* podkreśla, że modlitwa powinna być przeżywana w stanie radości, a nie smutku, lenistwa, śmiechu, paplaniny, lekkomyślności czy beczynności²⁵. Talmud (*Berakhot* 31a) również akcentuje konieczność modlitwy w nastroju simchy²⁶. Król Dawid doskonale to rozumiał, gdy dziko tańczył i gwizdał przed Bogiem. Zalecał pobożnym Izraelitom, aby przychodzili na spotkanie z Bogiem z radosną pieśnią na ustach²⁷. Uczniowie proroków mieli zawsze pod ręką harfę, bęben, flet i cytrę, szukając natchnienia do wygłoszenia proroctwa. Simcha jest więc narzędziem pozwalającym na bliskość z Bogiem i dlatego jest święta, różniąca się od zwykłej wesołości i euforii²⁸.

Według słów Tory (*Pwt* 28) niedocenywanie wartości simchy w wymiarze religijno-moralnym jest oznaką nieposłuszeństwa i lekceważenia Boga, co sprowadza na naród żydowski odpłatę w postaci kar i nieszczęść. W wersecie 47. zostało jasno powiedziane: „Bo nie służyłeś Panu, Bogu swemu, w szczęściu i dobroci serca, gdy wszystkiego było pod dostatkiem”. *Rav Matna* w swoim komentarzu dodaje: „Cóż to za służba radosna i spokojna? Wiedz, że to jest śpiew”²⁹. Należy wznieść się w swojej duchowej świadomości do postawy simchy, gdyż Boga nie można doświadczyć w stanie smutku i zniechęcenia³⁰. Wiadomo też, że przeciwieństwem simchy jest yagon (przegnębienie), który jest wewnętrzną formą smutku³¹. Nakaz simchy oznacza dążenie do pewnego ideału religijnego, za realizację którego wierzący ponosi odpowiedzialność i pewne konsekwencje. Zatem pośród różnych ścieżek służby Bogu simcha wydaje się jedną z najważniejszych.

WYMIAR WSPÓLNOTOWY SIMCHY

Simcha w judaizmie jawi się jako podstawa życia duchowego nie tylko w odniesieniu do Boga, ale także w relacjach społecznych. Tora podkreśla obowiązek angażowania się w sprawianie radości innym, gdyż jest podstawą religijnego

²⁵ Por. B. Zimmerman, *The jewish imperative of simcha*, [on-line:] <https://www.etzion.org.il/jewish-I> (17.11.2024).

²⁶ Por. W. Davidson, *Berakhot 31a*, [on-line:] <https://www.sefaria.org/Berakhot> (23.12.2024).

²⁷ Por. 2 Sm 6.

²⁸ Por. tamże.

²⁹ *Z mądrości Talmudu*, red. A. Kamieńska, Warszawa 1988, s. 73.

³⁰ Por. W. Davidson, *Pesachim 117a*, [on-line:] <https://www.sefaria.org/Pesachim> (17.11.2024).

³¹ Por. Ch. Klein, *Subtleties of Simcha and Sasson*, [on-line:] <https://ohr.edu> > ..., (23.11.2024).

istnienia i rozwoju. „Będziesz się radował przed Bogiem, zarówno ty sam jak i twój syn i córka, twój sługa i służebnica, i Lewita mieszkający w twych osiedlach, a także cudzoziemiec, sierota i wdowa”³². Ten nakaz dzielenia się *simchą* powinien być stosowany przede wszystkim wobec osób przygnębionych, cierpiących i smutnych, a więc doświadczających życiowych niepowodzeń i nieszczęść. Mojżesz podkreślał, że otrzymanie błogosławieństwa od Boga bardziej zależy od tego, w jaki sposób dzielimy się z innymi, a nie od ilości ofiarowanych dóbr materialnych. Rambam w jednym z fragmentów *Miszne Tory* potwierdza tę myśl: „A gdy ktoś je i pije, jego obowiązkiem jest karmić obcego, sierotę, wdowę i innych biednych i nieszczęśliwych ludzi, ponieważ ci, którzy zamykają drzwi do swojego podwórka, jedzą i piją z rodziną, nie dając nic do jedzenia i picia biednym i zgorzkniałym w duszy – ich posiłek nie jest radością z Boskiego przykazania, ale radością tylko w ich własnym żołądku”³³. Zatem atmosfera *simchy* jest znakiem świętego społeczeństwa, miejscem wspólnotowej radości³⁴.

W judaizmie podkreśla się, że radość ma wymiar moralno-społeczny. Chodzi o zdolność do odczuwania i dzielenia się radością z innymi ludźmi. Każdy czyn powinien być wykonywany z odpowiednim nastawieniem i ze świadomością jego znaczenia w oczach Stwórcy. By żyć w zgodzie ze słowem i wolą Boga, ważne jest też radosne usposobienie. Dobry czyn, jeśli jest wykonywany z radością i zadowoleniem, nazywany jest cnotą, natomiast jeśli jest spełniany w smutku i zniechęceniu, jest wadą. Biblia Hebrajska pochwała praktykowanie czynów miłosierdzia w sposób radosny: „Daj mu więc szczerze, nie bolejąc w sercu nad tym datkiem, bo właśnie dzięki temu twój Bóg, Jahwe, będzie ci błogosławił”³⁵. Nagroda i błogosławieństwo od Boga zależą nie tylko od tego, czy ktoś zrobił cokolwiek dobrego, ale czy czynił to z sercem radosnym; zatem kara wynika z tego, że nie służysz Bogu z radością, a nie z samego braku służby³⁶.

Simcha, czyli radość, odgrywa znaczącą rolę w małżeństwie żydowskim, będąc fundamentem zdrowej i szczęśliwej relacji między małżonkami. W judaizmie

³² Pwt 16,11.

³³ Rambam, *Miszne Torah, Laws of Yom Tow*, 6,18, [on-line:] <https://www.sefaria.org.> > sheets (15.12.2024).

³⁴ „*Simcha* in the Torah is never about individuals. It is always about something we share”. J. Sacks, *Essays on Ethics. A Weekly Reading of the Jewish Bible*, Jerusalem 2016, s. 312. „*Simcha* is usually translated as joy, rejoicing, gladness, happiness, pleasure, or delight. In fact, *simcha* has a nuance untranslatable into English, joy, happiness, pleasure, and the like are all states of mind, emotions. They belong to the individual. We can feel them alone. *Simcha*, by contrast, is not a private emotion. It means happiness shared. It is a social state, a predicate of ‘we’, not ‘I’. There is no such thing as feeling *simcha* alone”. Por. J. Sacks, *The Pursuit of Joy*, [on-line:] <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation/ki-tavo/the-pursuit-of-joy/> (13.12.2024).

³⁵ Pwt 15,10.

³⁶ Por. *Sefer Halkkarim*, Maamar 3, 33, 1, [on-line:] www.sefaria.org (12.12.2024).

radość w rodzinie jest postrzegana jako dar od Boga, który należy pielęgnować i rozwijać. Mężczyzna powinien zadbać o szczęście żony, którą poślubił, dążąc do wzajemnej radości i umacniania relacji. Tradycja zwalnia nowożeńców z pewnych obowiązków w pierwszym roku małżeństwa, aby mogli skupić się na budowaniu relacji i cieszeniu się swoją obecnością. Tora umożliwia mężowi wykonanie powyższego zadania w słowach: „Mężczyzna, który poślubił młodą żonę, nie pójdzie na wojnę i nie będzie obciążony żadnym trudnym obowiązkiem. Przez cały rok ma być wolny dla swej rodziny i ma zażywać radości z żoną”³⁷. Przykazanie uszczęśliwiania żony przez męża potwierdza również jedno z 613 *Tarjać micwot*³⁸. Wspólne przeżywanie radości w małżeństwie podczas świąt, uroczystości i codziennych chwil umacnia więzi rodzinne i społeczność judaistyczną.

Tradycyjne żydowskie wesele zawiera micwę radowania panny młodej i pana młodego. Talmud wspomina, że „najwięksi z mędrców nawet odkładali na bok swoje studia, aby swoją obecnością, tańcem i pieśnią dać młodym radość”³⁹. Starotestamentowe wymogi przynoszenia simchy nowożeńcom mają swoje odzwierciedlenie w Nowym Testamencie, kiedy Jezus na uczcie weselnej zmienia wodę w wino, zapewniając radosny nastrój uczestnikom. Dialog Jezusa z Maryją przed dokonaniem cudu wskazuje na głęboką wrażliwość i zrozumienie dla ludzkich potrzeb oraz pragnienie zapewnienia radosnego nastroju podczas tak ważnej uroczystości. Cud ten jest więc nie tylko manifestacją boskiej mocy, ale również świadectwem troski o dobrostan nowożeńców i uczestników wesela. Talmud podkreśla, że ci, którzy sprawiają radość młodym małżonkom, zostaną hojnie nagrodzeni przez Boga⁴⁰. Zatem pomoc w zapewnieniu radości młodej parze jest nie tylko życliwością, ale także aktem najwyższej pobożności.

SIMCHA W SERCU ŚWIĄT (PURIM, CHANUKA, SUKKOT I PESACH)

Simcha towarzysząca żydowskim świętom i uroczystościom wzmacnia duchowe i wspólnotowe doświadczenie. Będąc integralną częścią świąt, takich jak Purim, Chanuka, Sukkot i Pesach, przypomina o cudach i błogosławieństwach Boga. Radość z okazji świąt jest nie tylko zalecana, ale wręcz wymagana i wyrażana poprzez muzykę, taniec i świąteczne posiłki. W Księdze Powtórzonego Prawa

³⁷ Por. Pwt 24,5.

³⁸ Por. *Tarjać micwot. 613 przykazań judaizmu*, Kraków 2000, nr 581 i 582. „Nie wolno powoływać do wojska nowożeńca, przez cały pierwszy rok” oraz „Przykazanie, aby radował swoją żonę przez pierwszy rok”.

³⁹ *Żydowski ślub krok po kroku*, [on-line:] <https://chabad.org.pl> > żydowski-slub-krok-po-kroku (5.12.2024).

⁴⁰ Por. W. Davidson, *Ketubot*, 17a, [on-line:] <https://sefaria.org> > Ketubot (7.12.2024).

jest napisane: „Podczas tego święta będziesz się radował”⁴¹. W 613 przykazaniach judaizmu (*Tarjag micwot*) znajduje się „przykazanie radości podczas trzech Świąt Pielgrzymich: *Pesach*, *Szawuot* i *Sukkot*, kiedy składano ofiary *szalme simcha*”⁴². *Simcha* stała się więc podstawą wielu żydowskich świąt i rytuałów. Podkreśla to, jak ważna jest *simcha* w tradycji judaistycznej, nie tylko jako element religijny, ale także jako sposób na umacnianie więzi w społeczności.

Purim to jedno z najbardziej radosnych świąt w cyklu tradycyjnych żydowskich uroczystości, przypominające historię uratowania narodu żydowskiego przez Boga, związaną z postaciami królowej Estery i Mordechaja oraz intrygą Hamana. Przejawami *simchy* podczas święta Purim są czytanie *Megilat Ester*, maskarady, obdarowywanie się słodkimi przysmakami (*miszloach manot*) i wspólne ucztowanie. Po nabożeństwie w synagodze rozpoczyna się przyjęcie, podczas którego serwowane są świąteczne potrawy oraz wino. Zwyczaj nakazuje pić do momentu, aż przestanie się odróżniać zło od dobra, czyli gdy słowa „niech będzie błogosławiony Mordechaj” zaczną się mylić z „niech przeklęty będzie Haman”⁴³. Purim wyróżnia się spośród innych świąt tym, że upicie się jest miewą. Jak napisał Leo Trepp: „Należy pić dopóty, dopóki człek sam już nie wie, kogo właściwie trzeba błogosławić, a kogo przeklinać: dobrego Mordechaja, czy też złego Hamana”⁴⁴. Purim jest zatem manifestacją radości upamiętniającą ocalenie Żydów od zagłady, opisane w Księdze Estery.

Z kolei Chanuka, radosne Święto Świąteł, upamiętnia cud odnalezienia jedynego dzbanka oliwy w Świątyni Jerozolimskiej, który płonął przez osiem dni, mimo że powinien wystarczyć tylko na jeden. Rozpoczyna się 25. dnia miesiąca kislew i jest obchodzona przez osiem dni na cześć zwycięskiego powstania Machabeuszy (167–141 r. p.n.e.)⁴⁵. Pierwszej nocy Chanuki przed zapaleniem świecy odmawia się specjalne trzy błogosławieństwa, w których dziękuje się Haszem za ocalenie judaizmu (monoteizmu) i uświęcenie narodu przykazaniami, o czym przypomina nakaz rozpalania oliwy chanukowej. „Światła te zapalamy za cuda i za znaki, za wybawienia i za boje, które stoczyłeś dla naszych ojców”⁴⁶. Święto to symbolizuje triumf światła nad ciemnością i duchowe odrodzenie. W czasie Chanuki zapala się menorę, śpiewa chanukowe pieśni, próbuje potraw smażonych na oliwie, a dzieci bawią się bakiem zwanym w jidysz drejdl. Powyższa tradycja ma zapewnić w domach żydowskich wesoły i podniosły nastrój.

⁴¹ Pwt 16,14.

⁴² *Tarjag micwot. 613 przykazań judaizmu*, Kraków 2000, nr 488.

⁴³ Por. *Purim*, [on-line:] <https://www.polin.pl> › wydarzenie › purim (10.09. 2024).

⁴⁴ L. Trepp, *Żydzi. Naród. Historia. Religia*, Warszawa 2009, s. 391.

⁴⁵ Por. *Chanuka*, [on-line:] <https://sztetl.org.pl> › słownik › chanuka (10.09.2024).

⁴⁶ *Modlitewnik żydowski*, red. S. Pecaric, Kraków 2005, s. 684.

Sukkot (Święto Szałasów) to czas radosnego wspominania wyjścia z Egiptu i mieszkania przez siedem dni w namiotach, zgodnie z poleceniem Boga⁴⁷. Szałas mają przedstawiać wędrówkę przez pustynię do ziemi obiecanej oraz opiekę Bożą w postaci słupa obłoku. Święto związane jest z kulturą rolniczą, a jego cechą charakterystyczną jest radość ze zbiorów. Podczas Sukkot zrywa się owoce i rośliny o symbolicznym znaczeniu, które przywodzą na myśl jedność ludu żydowskiego: *etrog* (serce narodu), *lulaw* (kręgosłup), *hadasim* (oczy) i *awarot* (usta). Wszystkie te elementy powinny być używane w służbie Bogu⁴⁸. Zwyczajowo odmawia się wiele hymnów oraz modlitwy, takie jak psalmy 120–134⁴⁹. Sukkot jest radosnym czasem, który wzmacnia duchowe i wspólnotowe doświadczenie.

Pesach upamiętnia wyjście Żydów z niewoli egipskiej, co jest powodem do wielkiej radości i wdzięczności za cudowne ocalenie przez Boga. Jest to najważniejsze i najstarsze święto żydowskie, podkreślające, że Izrael jest narodem wybranym. Używa się wielu symboli, takich jak maca (przaśny chleb) i gorzkie zioła, które przypominają o trudach niewoli i cudzie wyzwolenia. Simcha objawia się na wieczerzy sederowej, podczas której spożywa się świąteczne posiłki, odmawia błogosławieństwa i czyta hagadę. Hagada składa się z kilku części: *Maggid*, *Ma Nishtana*, *Dziesięć plag*, *Dayenu*, *Afikoman* i *Eliyahu HaNavi*. Muzyka i pieśni, takie jak *Dayenu*, wyrażają wdzięczność za cuda Boże i potęgują uczucie simchy. Pesach wskazuje także na przyszłe zbawienie świata wraz z przyjściem Mesjasza, co jest powodem do nadziei i radości⁵⁰.

SIMCHAT TORAH JAKO CELEBRACJA CZYTANIA TORY I WIERNOŚĆ MICWOT

Simchat Torah to święto obchodzone na zakończenie Sukkot, oznaczające zamknięcie rocznego cyklu czytania Tory i rozpoczęcie nowego. Choć Mojżesz nakazał kapłanom oraz całemu Izraelowi czytać Torę podczas Sukkot, Simchat Torah nie jest wymieniona w Biblii. Nazwa Simchat Torah pochodzi z *Zoharu*, gdzie napisano, że każdy, kto czyta Torę, jest szczęśliwy, gdyż otrzymuje od Boga światło wypełniające całą rzeczywistość od momentu stworzenia⁵¹. Według *Zoharu*

⁴⁷ „Wszyscy rodowici Izraelici będą mieszkać w szałasach, aby wasze przyszłe pokolenia wiedziały, że rozkazałem synom Izraela mieszkać w szałasach”. Kpł 23,42–43.

⁴⁸ Por. *Tora. Wajikra*, red. S. Pecaric, Kraków 2006, s. 287–288.

⁴⁹ Por. Z. Greenwald, *Bramy Halachy. Religijne prawo żydowskie*, Kraków 2005, s. 339.

⁵⁰ Por. K. Wieczorek, *Pesach – Święto Przaśników*, [on-line:] <https://www.jhi.pl> > ... > Pesach – Święto Przaśników (12.11.2024).

⁵¹ „The Book of Zohar (Teruma) writes that the Torah is light, and one who engages in Torah is rewarded with the light. The light that The Zohar speaks of is a borrowed term that denotes a creative force that engenders all that exists”. M. Laitman, *Why we are happy on Simchat Torah?*, „The Jerusalem Post”, October 23, 2016.

istnieje metafizyczna trójkątna więź, łącząca Boga, Jego Torę i naród żydowski⁵². Szesnastowieczny hiszpański rabin Joseph Karo wywodzi ideę Simchat Torah z midraszu *Shir HaShirim*⁵³. Fundamentem Simchat Torah jest radość (*simcha*), która jest większa niż w innych świętach i stanowi kulminację radości Sukkot. Każdy, kto doświadcza zaszczytu wzięcia do ręki Sefer Tory, oświadcza: „Proszę Haszem, zbaw nas”⁵⁴.

Charakterystyczne dla tego świętowania są procesje i tańce ze zwojami Tory wokół synagogi, co nawiązuje do przekazania ich Mojżeszowi na górze Synaj jako znaku przymierza z Bogiem. Wierni praktykują radosne procesje (*hakafot*), tańczą ze zwojami Tory i śpiewają specjalne pieśni. W tej uroczystości podkreśla się, że świętowanie powinno odbywać się wokół niesionej w procesji Tory jako fundamentu życia religijnego i moralnego, dzięki niej bowiem Izrael jest świętym ludem Boga⁵⁵. Poprzez lekturę świętych tekstów, recytowanych każdego dnia przez Żydów, zostaje podkreślona nie tylko ciągłość i wieczność Tory, ale przede wszystkim potrzeba nieustannego wzmacniania więzi z Bogiem. Należy podkreślić, że nawet gdy Żydzi w historii tracili wszystko, zawsze zachowywali zdolność radowania się z posiadania Tory⁵⁶. Rabin Schudrich stwierdził, że „podstawowym obowiązkiem Żyda w *Simchat Tora* jest: tańczyć jak wariat, skakać, śpiewać i jednocześnie sięgać Boga, wczuć się w świętość dookoła”⁵⁷.

Wszystkie żydowskie święta są cenne, ale żadne nie może zastąpić radowania się Torą podczas Simchat Torah. Jest to przede wszystkim czas celebracji i czczenia Tory – fundamentalnego objawienia Boga zawartego w Pięciu Księgach Mojżesza. „Jak panna młoda i pan młody tańczący ze sobą na swoim weselu, tak w *Simchat Tora* pragniemy trzymać Torę w ramionach i tańczyć całą noc”⁵⁸. Tora jawi się jako wielki dar Boga, zawierający najważniejsze wskazania dotyczące żydowskiego życia i tradycji. Izrael będąc światłem dla narodów, powinien przekazywać ten płomień innym ludom wokół siebie, aby i one z kolei stały się świa-

⁵² Por. J. Sacks, *Ceremony and Celebration*, [on-line:] <https://rabbisacks.org/wpcontent/uploads/2020/10/CC-> (23.11.2024).

⁵³ Por. S.L. Boyd, *Simchat Torah: A Jewish holiday of reading, renewal and resilience*, [on-line:] <https://www.colorado.edu/simch...> (23.12.2024).

⁵⁴ Y. Hoffman, *A guide to Simchas Torah*, [on-line:] <https://www.theyeshivaworld.com> > ... (20.11.2024).

⁵⁵ Por. Zohar, *Pinchas* 27, [on-line:] <https://www.sefarfia.org> > Zohar (3.11.2024). Zohar nawiązuje do tekstu Pwt 14,2 („Bo jesteście świętym ludem dla Boga”).

⁵⁶ Jak napisał rabin J. Sacks: „Lud, który może przejść przez dolinę cienia śmierci i nadal się radować, jest ludem, którego nie można pokonać żadną siłą ani strachem”. J. Sacks, *Ceremony and Celebration*, [on-line:] <https://rabbisacks.org/wpcontent/uploads/2020/10/CC-> (23.11.2024).

⁵⁷ Rabin Schudrich – *Simchat Tora – Gmina żydowska*, [on-line:] <http://poznan.jewish.org.pl/index.php> > Szmini.o..., (12.11.2024).

⁵⁸ R.M. Davidson, *Simchat Torah: The joy of the Bible*, [on-line:] <https://shalomic.org/other-festivals> (23.12.2024).

tłem, które się rozprzestrzenia⁵⁹. Żydzi stają się światłem dla ludów, jeśli odzwierciedlają mądrość Haszem na świecie. Naród żydowski został obarczony zadaniem przekazania Tory i jej przesłania etycznego monoteizmu reszcie świata. To właśnie oznacza bycie Narodem Wybranym⁶⁰.

SIMCHA KLUCZOWYM ELEMENTEM DUCHOWOŚCI CHASYDZKIEJ

Ruch chasydzki został założony przez Izraela ben Eliezera, znanego jako Baal Szem Tow (Mistrz Dobrego Imienia), w XVIII wieku. Podkreślał znaczenie radości i prostej wiary w służbie Bogu, twierdząc, że „ten, kto żyje w radości, wypełnia wolę Stwórcy”⁶¹. Zamiast umartwiania się i ascezy, głosił potrzebę mądrego i radosnego życia jako sposobu na oddawanie czci Bogu. Uważał, że „przez radość duch osiada w Kraju, przez smutek – idzie na wygnanie”⁶². Nauczał, że poprzez radosne usposobienie oraz w tym duchu wykonywanie micwot i studiowanie Tory można zespolić się z Bogiem. Wierzył, że radosne serce otwiera bramy nieba i przyciąga człowieka do boskiej obecności⁶³. Radość była dla niego nie tylko wyrazem wdzięczności wobec Boga, ale także sposobem na przezwyciężenie trudności życiowych i duchowych.

Rabin Nachman z Braławia, jeden z najbardziej znanych chasydzkich nauczycieli, głosił, że radość jest kluczem do nawiązania kontaktu z Bogiem i duchowego zdrowia. Uważał, że smutek i zniechęcenie oddalają człowieka od Boga, podczas gdy radość przyciąga Bożą obecność. „Zalecał, by nawet w największym smutku przywoływać uśmiech na twarz i udawać szczęście, wierząc, że za tym przyjdzie prawdziwa radość”⁶⁴. W swoich pracach, takich jak *Likkutei Moharan*, zachęcał do wyszukiwania ponurych osób i zapraszania ich do uczestnictwa w kręgu radości podczas uroczystości i świąt. Sądził, że nakłanianie innych do bycia szczęśliwymi razem jest zgodne z ideą simchy i służbą Bogu. Chodziło mu o to, aby zmienić złe samopoczucie, ludzkie zmartwienia i depresję w radość. Wierzył, że

⁵⁹ Iz 49,6.

⁶⁰ R.L. Adler, *What does it mean to be a light to the nations?*, [on-line:] <http://www.jewishvaluesonline.org> > ..., (10.11.2024).

⁶¹ *Polski słownik judaistyczny*, red. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, t. 2, Warszawa 2003, s. 533.

⁶² M. Buber, *Opowieści chasydów*, Poznań 1986, s. 29.

⁶³ T. Freeman, *How the Baal Shem Tov changed the way we think about happiness*, [on-line:] <https://www.chabad.org> > jewish (22.11.2024).

⁶⁴ *Rabin Nachman z Braławia – gmina żydowska*, [on-line:] <http://poznan.jewish.org.pl> > index.php > portrety > Rabi... (11.11.2024).

simcha jest lekarstwem na wszelkiego rodzaju choroby, ponieważ wiele z nich jest spowodowanych przygnębieniem i apatią⁶⁵.

Rabin Simcha Bunim z Peszisy (1765–1827), uczeń Jaakowa Icchaka Rabinowicza, był wybitną postacią polskiego chasydyzmu. Dążył do połączenia racjonalistycznego pietyzmu z duchowym zapałem chasydyzmu w poszukiwaniu podstaw prawdziwej pobożności. Choć sam nie napisał żadnych dzieł, wiele z jego nauk zostało przekazanych ustnie, a część z nich zebrano po jego śmierci w *Kol Simcha*⁶⁶. Jeden z najbardziej znanych cytatów Simchy Bunima mówi, że „każdy powinien mieć dwie kieszenie, z notatką w każdej, aby mógł sięgnąć do odpowiedniej w zależności od potrzeby”. Gdy człowiek czuje się poniżony i przygnębiony, powinien sięgnąć do prawej kieszeni, gdzie znajdzie słowa: „Dla mnie został stworzony świat”. Natomiast gdy czuje się wyniosły i potężny, niech sięgnie do lewej kieszeni i odczyta słowa: „Jestem tylko prochem i popiołem”. Nauki Simchy Bunima cytowano w wielu późniejszych pracach, podkreślając jego wpływ na chasydyzm oraz zaangażowanie w radosne przeżywanie duchowości, pełne simchy.

W chasydyzmie radość jest postrzegana jako narzędzie wspomagające wzrost duchowy. Często oskarżano chasydów, że „wszystkie ich dni są jednym wielkim świętem!”⁶⁷, ponieważ simcha, towarzyszące jej muzyka i taniec stały się podstawową wartością modlitwy chasydzkiej. Martin Buber pisał, że nauka chasydzka to „życie w zachwyceniu, w pełnej zachwyty radości”⁶⁸. Tradycja chasydzka kładzie duży nacisk na radość jako formę pobożności, głęboko zakorzenioną w praktykach religijnych. Ta radość nie jest tylko emocją, ale także duchową praktyką, która przybliża człowieka do Boga i pomaga przezwyciężać trudności. W chasydyzmie koncepcja simchy jest centralnym elementem praktyki religijnej i życia duchowego. Chasydzi wierzą, że poprzez radość mogą podnieść swój stan duchowy i wnieść więcej światła oraz świętości do świata.

PODSUMOWANIE

Simcha, będąca istotnym przejawem żydowskiej religijności, kojarzona jest najczęściej z radością i szczęściem. Tłumaczona jest także jako radowanie się, wesele, przyjemność lub rozkosz. Jednak, jak twierdzi autor książki na temat

⁶⁵ Por. M. Posner, *18 facts about Rabbi Nachman of Breslov*, [on-line:] <https://www.chabad.org.>jewish>, (3.12.2024).

⁶⁶ Por. *Lot19-Kol Simcha, Rabbi Simcha Bunim of Peshischa*, [on-line:] <https://www.appelauction.com>lo...>, (17.12.2024).

⁶⁷ *Perpetual Joy – The Baal Shem Tov's Teachings*, [on-line:] www.chabad.org > Jewish (18.11.2024).

⁶⁸ M. Buber, *Opowieści chasydów*, Poznań 1986, s. 16.

simchy, przekładanie jej na jakikolwiek współczesny odpowiednik jest nieprecyzyjne i niedokładne⁶⁹. Radość, szczęście, wesołość, zachwyt i tym podobne są stanami umysłu, uczuciami, które możemy odczuwać jako jednostki. Simcha przeciwnie: nie jest prywatną emocją, ale oznacza szczęście dzielone. Jest to doświadczenie wspólne, dotyczy przede wszystkim jakiejs grupy, a nie pojedynczej osoby. W świetle judaizmu nie wystarczy odczuwać radość samemu, ale należy dzielić się nią i rozszerzać ją na innych. Radość jako forma pobożności żydowskiej jest głęboko zakorzeniona w tradycji i praktykach religijnych. Simcha jest pojęciem religijnym wyrażającym zarówno radość duchową, jak i emocjonalną, łączoną z przeżywaniem świąt, uroczystościami religijnymi oraz ważnymi momentami w życiu, takimi jak ślub, obrzezanie czy bar micwa. Należy podkreślić, że wszystkie święta są czasem uroczystej radości. Jest to nie tylko nastrój, ale także duchowa praktyka, która zbliża człowieka do Boga i pomaga w przezwyciężaniu trudności. Już prorok Izajasz nauczał: „Dostąpią szczęścia, radości, ustaną boleść i skargi!”⁷⁰. Ruch chasydzki, z jego naciskiem na radość, stanowi doskonały przykład, jak radość może być integralną częścią życia duchowego. W perspektywie Tory simcha objawiająca się w radości i szczęściu pozwala zbliżyć się do Boga nie mniej niż pokuta, post czy umartwienie. Zachowywanie Bożego prawa może być pojmowane nie tylko jako obowiązek i odpowiedzialność, ale przede wszystkim radość z możliwości oddawania Bogu czci i doświadczenia z Nim więzi. Wiadomo, że wytyczne Boga są słuszne, toteż radują serce. Podstawą tak rozumianej simchy jest miłość do Boga. Zatem można modlić się słowami i dziękować Bogu za wszystko w pokornej postawie, ale też można wielbić Boga poprzez radosny śpiew i taniec. Należy podkreślić, że simcha jest łaską, której Bóg udziela nieustannie i niezależnie od ludzkich zasług. „Gniew Boga bowiem trwa tylko przez chwilę, a Jego łaskawość – przez całe życie. Płacz nadchodzi z wieczora, a rankiem okrzyki radości”⁷¹.

Bibliografia

Adler R.L., [on-line:] *What does it mean to be a light to the nations?*, <http://www.jewishvaluesonline.org> > ... (10.11.2024).

Arnon P., *Obligatory simcha: in Torah, happiness is not a reward, but a commandment*, „The Time of Israel”, <https://blogs.timesofisrael.com> > (27.11.2024).

⁶⁹ Twerski podkreśla, że simcha to coś więcej niż chwilowa radość czy szczęśliwość; to stan ducha, który jest związany z życiem w harmonii z wartościami religijnymi i etycznymi. Por. A.J. Twerski, *Simchah – It's not just happiness*, London 2006, s. 15–16.

⁷⁰ Iz 35,10.

⁷¹ Ps 30,6.12.

Baal Szem Tow, [on-line:] <https://sztetl.org.pl> › biogramy › 2111-baal-szem-tow (27.11.2024).

Boyd S.L., *Simchat Torah: A Jewish holiday of reading, renewal and resilience*, [on-line:] <https://www.colorado.edu> › simch... (23.12.2024).

Bramy Halachy. Religijne prawo żydowskie, Kraków 2005.

Buber M., *Opowieści chasydów*, Poznań 1986.

Davidson R.M., *Simchat Torah: The joy of the Bible*, [on-line:] <https://shalomic.org> › other-festivals (23.12.2024).

Davidson W., *Avot DeRabbi Natan 34*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › Avot_D... (12.11.2024).

Davidson W., *Berakhot 31a*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › Berakhot (23.12.2024).

Davidson W., *Ketubot, 17a*, [on-line:] <https://sefaria.org> › Ketubot (7.12.2024).

Davidson W., *Pesachim 117a*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › Pesachim (17.11.2024).

De'ot – Chapter Two, Maimon M. ben, [on-line:] <https://www.chabad.org> › Jewish (23.12.2024).

Elkins D.P., *Yom Kippur. Readings*, Woodstock 2005.

Freeman T., *How the Baal Shem Tov changed the way we think about happiness*, [on-line:] <https://www.chabad.org> › jewish (22.11.2024).

Greenberg I., *Joy is a religious obligation*, [on-line:] <https://www.myjewish-learning.com> (3.11.2024).

Harchol H., *The Importance of Happiness During Challenging Times*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › Joy (6.11.2024).

Chanuka, [on-line:] <https://sztetl.org.pl> › słownik › chanuka (10.09.2024).

Hoffman Y., *A guide to Simchas Torah*, [on-line:] <https://www.theyeshivaworld.com> › ... (20.11.2024).

Karsh Y., *Joy in Talmud Class*, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › sheets (23.11.2024).

Klein Ch., *Subtleties of Simcha and Sasson*, [on-line:] <https://ohr.edu> › ... (23.11.2024).

Laitman M., *Why we are happy on Simchat Torah?*, „The Jerusalem Post”, October 23, 2016.

Lot19-Kol Simcha, Rabbi Simcha Bunim of Peshischa, [on-line:] <https://www.appelauction.com> › lo... (17.12.2024).

Maimon N., *The great mitzvah – joy*, [on-line:] <https://www.breslovtorah.com> ›... (22.12.2024).

Modlitewnik żydowski, red. S. Pecaric, Kraków 2005.

Nishneh Torah, Repentance, [on-line:] <https://www.sefaria.org> › Mishneh... (13.11.2024).

Perpetual Joy – The Baal Shem Tov's Teachings, [on-line:] www.chabad.org > Jewish (18.11.2024).

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu (Biblia Poznańska), t. 1 i 2, Poznań 1991 i 1984.

Polski słownik judaistyczny, red. Z. Borzymińska i R. Żebrowski, t. 2, Warszawa 2003.

Posner M., *18 facts about Rabbi Nachman of Breslov*, <https://www.chabad.org/jewish> (3.12.2024).

Purim, [on-line:] <https://www.polin.pl> > wydarzenie > purim (10.09.2024).

Rabin Nachman z Braclawia – gmina żydowska, [on-line:] <http://poznan.jewish.org.pl> > index.php > portrety > Rabi... (11.11.2024).

Rabin Schudrich – Simchat Tora – Gmina żydowska, [on-line:] <http://poznan.jewish.org.pl> > index.php > Szmini.o... (12.11.2024).

Rambam, *Mishneh Torah, Laws of Yom Tow*, 6,18, [on-line:] <https://www.sefaria.org> > sheets (15.12.2024).

Rosenfeld D., *Chapter 2, Law 7(a) – Torah through Laughter*, [on-line:] <https://torah.org> > jewish (28.11.2024).

Sacks J., *Ceremony and Celebration*, [on-line:] <https://rabbisacks.org/wp-content/uploads/2020/10/CC-> (23.11.2024).

Sacks J., *Essays on Ethics. A Weekly Reading of the Jewish Bible*, Jerusalem 2016.

Sacks J., *The deep power of joy*, [on-line:] <https://rabbisacks.org> > deep-pow... (15.12.2024).

Sacks J., *The Pursuit of Joy*, [on-line:] <https://www.rabbisacks.org/covenant-conversation/ki-tavo/the-pursuit-of-joy/> (13.11.2024).

Sefer HaIkkarim, Maamar 3, 33, 1, [on-line:] www.sefaria.org > Sefer_... (13.12.2024).

Simchat Tora, [on-line:] <https://polin.pl> > wydarzenie > swieto-simchat-tora (25.11.2024).

Twerski A.J., *Simchah – It's not just happiness*, London 2006.

Tarjag micwot. 613 przykazań judaizmu, Kraków 2000.

Zimmerman B., *The jewish imperative of simcha*, [on-line:] <https://www.etzion.org.il> > jewish-i... (17.11.2024).

Trepp L., *Żydzi. Naród. Historia. Religia*, Warszawa 2009.

Tora. Wajikra, red. S. Pecaric, Kraków 2006.

Wieczorek K., *Pesach – Święto Przaśników*, [on-line:] <https://www.jhi.pl> > ... > Pesach – Święto Przaśników (12.11.2024).

Z mądrości Talmudu, red. A. Kamieńska, Warszawa 1988.

Zohar, Pinchas 27, [on-line:] <https://www.sefaria.org> > Zohar (3.11.2024).

Żydowski ślub krok po kroku, [on-line:] <https://chabad.org.pl> > zydzowski-slub-krok-po-kroku (5.12.2024).